

De menszoon moet lijden

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra
Regenboogkerk Hilversum

Schriftlezing Oude Testament: Jesaja 53

Schriftlezing Brieven: Kolossenzen 3: 1-4

Schriftlezing Evangelie: Marcus 8: 27-38

Caesarea Filippi (Banyas) bij de bronnen van de Jordaan (voorjaar 2019)

Inleiding

Het is in de Protestantse gemeente Hilversum de vierde zondag in de serie over de radicale woorden van Jezus. Vandaag gaat het over de menszoon die moet lijden. Je geloof belijden is nog niet hetzelfde als beseffen wat ten diepste de consequenties van de inhoud van dat geloof kunnen zijn. Als Petrus bij de bronnen van de Jordaan uitspreekt dat Jezus de Messias is, schrikt hij wanneer direct daarop Jezus van lijden gaat spreken. Maar deze 'struikelwoorden' van Jezus wortelen in het Oude Testament en geven zicht op de opstanding.

Prediking

Gemeente van Jezus Christus, als Petrus bij de bronnen van de Jordaan uitspreekt dat Jezus de Messias is, schrikt hij wanneer direct daarop Jezus van lijden gaat spreken. Dat was niet wat Petrus in gedachten had.¹ Hij dacht aan Gods overwinning op het kwaad. Misschien dacht Petrus ook wel aan de bevrijding van gevangenen en de genezing van zieken. Heel misschien hoopte deze ijverige leerling van Jezus, dit prototype van de kerk, zelfs op een einde aan de macht van de dood. En achter Petrus doemt in de tijd een kerk op die liever heeft willen regeren dan lijden en zich heeft laten verbinden met de macht, liever dan met de machtelozen der aarde. Waar Petrus in Caesarea Philippi niet aan heeft gedacht, was dat de weg van Jezus verbonden moest zijn met lijden.

Heeft Jezus dan aan zien komen dat hij een gewelddadige dood zou sterven?² Was hij daarop voorbereid? Had dit gevaar invloed op zijn gedrag? Maar hoe dan? Het is duidelijk dat hij het gevaar niet probeert te ontwijken door te vermijden naar Jeruzalem te gaan of zich te verbergen. En ook dat Jezus niet plotseling door verraad en gevangenneming werd overvallen. Het lijkt er inderdaad op dat Jezus zelf besepte dat verwerping en sterven ten gevolge van onrecht onlosmakelijk verbonden was met zijn weg, zijn opdracht als Messias, zijn missie van Godswege. De moeilijkste vraag is, denk ik: Kende Jezus zelf, als het ging om anderen, een reddende waarde toe aan zo'n martelaarsdood?

Sommigen beweren dat Jezus alles van te voren wist tot in de details en zijn eigen dood heeft voorspeld. Ik wil u eerlijk bekennen dat ik zelf niet geloof in voorspellingen, niet in de mond van de

¹P.J. Achtemeier, 'Marcus' in: Friedman, D.N. (ed.), *The Anchor Bible Dictionary*, IV, K-N, New York/London 1992, 545. De stelling van Achtemeier is dat de evangelist Marcus benadrukt dat niemand Jezus begrijpt voordat hij geleden heeft.

² Vgl. R.E. Brown, 'Appendix VIII: Jesus' Predictions of his Passion and Death' in: Brown, R.E., *The Death of the Messiah. From Gethsemane to the Grave*, II, New York/London 1993, 1468-1491. Deze bijbelwetenschapper laat open of Jezus voorspellende gawe had.

profeten, ook niet in de mond van Jezus. Wat betreft de toekomst staat niets bij voorbaat vast, behalve dat wij allen eens zullen sterven. Mensen leven hoogstens met waarschijnlijkheden. En met verwachtingen, met verlangens en hoop, dat wel... En met herinneringen, niet alleen in ons eigen leven opgebouwd, maar ook in dat van anderen. En dat is niet onbelangrijk. Zo vinden wij richting en zingeving. Maar hoe het zal gaan, wanneer, of waarom, dat weten wij niet. Wij kunnen het vermoeden. Wij kunnen het verwachten en daar allerlei gedachten en gevoelens, afkeer of betrokkenheid aan verbinden, maar wij *weten* het niet. Het is een oude wijsheid dat veel speculeren in dat opzicht weinig zin heeft. De Prediker zegt:

...niemand weet wat komen zal en hoe het later wordt.
Wie kan daar iets over zeggen?³

Mensen leven in een moment, een stip in de tijd. Zij hebben hun herinneringen. Zij hebben hun verwachtingen. Met die twee moeten zij het doen, als het gaat om hun oriëntatie en hun identiteit. Het verleden is er niet meer en de toekomst is er nog niet. Zo zal het altijd zijn. Jezus is ons mensen gelijk geweest, óók, nee juist, als Zoon van God.

Er is, literair gesproken, een wonderlijke parallel met Socrates (ca. 469-399 v.Chr.).⁴ Deze wijsgeer heeft geen door hem zelf geschreven geschriften aan ons nagelaten. Het meeste wat wij over hem weten, is voor ons opgeschreven door zijn leerling Plato (427-347 v.Chr.). Maar Plato schreef altijd met de dood van Socrates in gedachten. Alles wat Socrates ooit had gezegd stond voor Plato in dat licht. Hij kende de afloop. De dood van Socrates was in de ogen van Plato een groot onrecht. Geërgerde burgers van Athene hadden de grote filosoof Socrates beschuldigd van het bederven van de jeugd en van goddeloosheid en het ondergraven van de democratie. Een grote rechtbank veroordeelde Socrates tot de gifbeker. Allerlei voorvallen en gesprekken van Socrates worden in de beschrijving van Plato begrepen in het licht van zijn veroordeling en sterven. Dat noemen wij een thanatografie, een beschrijving met de dood, het einde van iemands leven continu in gedachten.⁵

Eigenlijk doen de evangelisten net zoiets. Bij alles wat Jezus overkomt hebben zij de kruisdood in gedachten. Dat kleurt hun interpretatie. Er is één groot verschil tussen de evangelisten en Plato. Die evangelisten zien achter het levenseinde van Jezus op aarde, zijn opstanding en dat hij leeft bij God. Die invalshoek maakt dat een evangelie geen thanatografie genoemd kan worden. Maar een evangelie is ook geen biografie. Daarvoor is de kennis van het historische leven van Jezus te gering. Het is een *evangelie*, in de volle zin van het woord, letterlijk een blijde boodschap omdat de gelovige lezer wordt uitgenodigd de betekenis van Jezus te verstaan als messiaanse plaatsbekleding, een belangrijk zingevend proces dat doorgaat, ook na zijn dood en waarin ook wij ons samen als levende lichaam van Christus in de wereld betrokken mogen voelen en Godgekend.

Ons wordt in de huidige tijd vaak voorgehouden dat de hoogste vorm van ethiek moet zijn: 'lijden vermijden'. De zin van het leven, zo wort aan jongeren geleerd is ambities te realiseren. Als je iets echt wilt, dan kun je het ook, geloven velen. Onzin natuurlijk! Er is heel veel wat je zou willen, maar wat je echt niet kunt. Maar er bestaat ook nog zoets als trouw aan een opdracht, een roeping, die ervaren is als van Godswege, gegeven tot heil van de mensen aan je toevertrouwd. Is dit een ethiek

³ Prediker 8,7.

⁴ Ineke Sluiter, *Op zoek naar Socrates. Een hoorcollege over een onverschrokken vragensteller uit klassiek Athene*, Home Academy, Den Haag 2007, cd 1, hs.1.

⁵ Naar het Griekse woord voor dood: 'thanatos'.

van lijden aanvaarden? We kunnen ervan uitgaan dat Jezus van Nazareth op de laatste vraag volmondig 'ja' heeft gezegd en bereid is geweest daaruit de laatste consequenties te trekken. Immers na een periode van toenemende populariteit waarin mensen zijn boodschap van bevrijding en naastenliefde graag wilde horen, kwam over Jezus de dreiging van de kritische stemmen, de samenzwering van de gevestigde macht, de verwerping van zijn profetische vermaning, kortom de bierkaai van de afwijzing. Het was de meeste profeten niet anders vergaan. Elia, Elisa, Jeremia, Jesaja, de mensenzoon waarvan het boek Daniël spreekt.⁶ Allemaal worden zij verworpen en bedreigd. Het lijkt een patroon. Geen Godswoord dat vrijuit klinkt, zal zonder weerlegging blijven. Het wordt in de wereld als struikelblok ervaren. Verbaas je daarover niet. Maar ook dit is waar: 'De steen die de bouwers afkeurden is een hoeksteen geworden.'⁷ De psalmendichter juicht erover: 'Dit is het werk van de Heer, een wonder in onze ogen.'

Hij begon hun te leren dat de Mensenzoon veel zou moeten lijden en door de oudsten van het volk, de hogepriesters en de schriftgeleerden verworpen zou worden, en dat hij gedood zou worden, maar drie dagen later zou opstaan.⁸

Veel *moeten* lijden, dat is niet het moeten of de ambitie van de mensen, dat is zelfbewust ergens voor gaan staan en te leven en sterven met Gods Koninkrijk.⁹

In het apocriefe boek 2 Makkabeeën 7 lezen we over zeven broers die tot martelaar worden gemaakt in hun verzet tegen de wrede onderdrukking van het Joodse volk door de Seleuciden in de tweede eeuw v.Chr. Stuk voor stuk worden de broers op gruwelijke wijze vermoord. Maar God wreekt hun dood en zij krijgen het eeuwige leven. Een dergelijk volksverhaal was geliefd in de tijd van Jezus en heeft het verlangen naar leven bij God beïnvloed. Ook in Jesaja's liederen over de lijdende knecht van de Heer, is het patroon dat Gods dienaar weliswaar ten onder gaat, wordt bespot en gepijnigd, maar dat tenslotte God voor hem opkomt en hem rechtvaardigt.

Het lijden van de knecht van de Heer staat niet op zichzelf. In dat proces vinden anderen heil. Zij worden gered door als het ware te gaan deelnemen in die ontvouwing van gerechtigheid van Godswege tegen de verdrukking in, zichtbaar in zijn leven. De lijdende knecht wordt een messiaanse, dat is een gezalfde gestalte die mensen meeneemt in zijn trouw aan God, ondanks henzelf. Talloze middeleeuwse heiligenlevens zijn op ditzelfde patroon gebouwd.

Jezus heeft met zijn leerlingen de verkoeling van de bronnen van de Jordaan ten noorden van het Meer van Galilea opgezocht. Vanouds wordt aan de westflank van het Hermongebergte in een groene vallei met bronnen de herdersgod Pan vereerd. Tegenwoordig wordt de plaats Banyas

⁶ Daniel 7, 13-14. Op het eerste gezicht lijkt alsof hier aan het optreden van de Mensenzoon geen lijden, maar alleen overwinning verbonden is. Maar in Daniël 7,25 gaat het wel degelijk over onderdrukking, ten gevolge van een van de hoorns van het vierde beest: 'Hij zal in opstand komen tegen de hoogste God, en de heiligen van de hoogste onderdrukken.' Deze heiligen worden geïdentificeerd met de Mensenzoon van 7, 13-14, de messiaanse plaatsbekleder, aan wie koningschap en heerschappij ten deel zal vallen. Vgl. Brown, *The Death of the Messiah*, II, 1479.

⁷ Psalm 118,22.

⁸ Marcus 8,31.

⁹ Het Griekse woordje 'dei' dat in het Nederlands met moeten vertaald wordt, heeft de connotatie als dat er een plan achter zit, van Godswege.

genaamd.¹⁰ In de tijd van Jezus heette het Caesarea Philippi, zo genoemd door de lokale heerser Philippus ter ere van de keizer van Rome.

Herodes de Grote had een grote marmeren tempel gebouwd bij de bron. Ik wil er niet teveel achter zoeken. Maar dit is een plaats van herderschap. Is goed herderschap gebaat bij marmeren eerbewijzen en macht, of bij inhoudelijk leiderschap en liefde voor de schapen? Misschien hebben Jezus daar samen wel over gesproken, terwijl ze met hun voeten in het frisse water zaten van de rivier stroompjes, zoals ook vandaag nog kan. Het gaat om de identiteit van de herder. Op een andere plaats in het evangelie zegt Jezus met de woorden van de profeet Zacharia tot de leerlingen:

Jullie zullen allemaal ten val komen,
want er staat geschreven:
Ik zal de herder doden,
en de schapen zullen uiteengedreven worden.¹¹

Hier, in Caesarea Philippi, vraagt Jezus zijn leerlingen eerst: 'Wie zeggen de mensen dat ik ben?' Daarna wordt het persoonlijk: 'En wie zeggen jullie dat ik ben?' Als Petrus dan antwoordt 'U bent de messias,' heeft hij kennelijk een gevoelige snaar geraakt. Want, wonderlijk genoeg, dit mag hij van Jezus beslist niet verder vertellen. Kennelijk is dit dynamiet. Jezus beseft dat hier een hoge pretentie wordt uitgesproken die niet zonder een kostprijs kan klinken.

Een kernvraag voor bijbelwetenschappers bij de belijdenis van Petrus is of we hier te maken hebben met de verslaggeving van een werkelijk plaatsgevonden gesprek tussen Jezus en de leerlingen, of dat hier, in de vorm van zo'n gesprek, een probleem uit de vroege kerk wordt behandeld. Dat probleem zou kunnen zijn: Wat betekent het wanneer wij zeggen dat Jezus de messias is? Kunnen wij het aan, niet alleen de zegen daarmee verbonden, maar ook de kwetsbaarheid en het lijden te dragen wanneer wij door de mensen worden afgewezen? Naar mijn idee speelde dit net zo goed in de kring van de leerlingen van Jezus, als in de vroege kerk. Er kan er in het antwoord van Petrus en de reactie van Jezus daarop een probleem worden herkend, niet alleen van de Petrus én van de vroege kerk, maar ook van ons zelf. Of staan wij in al onze relativering en de in de geschiedenis van de mensheid onvoorstelbare materiële welvaart van de moderne tijd en het ideaal lijden zoveel mogelijk te vermijden, te ver af van Jezus en zijn leerlingen om lijden te kunnen integreren in ons leven. Is dat misschien ook de reden dat wij zo slecht met corona om kunnen gaan?

Maar voor hen én voor ons klinkt de vraag: 'Wie zeggen de mensen dat ik ben?' Dit kan geen retorische vraag zijn waarop Jezus zelf het antwoord al weet. Jezus is niet even het geloof van Petrus aan het testen. Geloven in Jezus is nooit een simpele invuloefening. 'Wie zeggen de mensen dat ik ben?' Het is een echte vraag, waar Jezus ook zelf mee worstelt.¹² Het is een open vraag die nieuwe vragen oproept, in ieder geval ook vragen naar ons persoonlijk commitment, ook in een gesecculariseerde tijd van massale kerkverlating: 'En wie ben ik volgens jullie?' Iedere nieuwe generatie kan die vraag opnieuw in eigen oren horen klinken, de vraag negeren of erop ingaan.

¹⁰ In de Seleucidentijd Panion genaamd, later ook wel Panaes, naar een bron cultisch gewijd aan de herdersgod Pan. Herodes de Grote bouwde er een marmeren tempel ter ere van keizer Augustus. Herodes' zoon Philippus noemde de plaats Caesarea Philippi. Banyas is de Arabische naamgeving. J. Kutsko, 'Caesarea Philippi' in: Freedman, D.N. (ed.), *The Anchor Bible Dictionary*, I, A-C, New York/London 1992, 803.

¹¹ Marcus 14,27 en Zacharia 13,7. En verder: Maar nadat ik uit de dood ben opgewekt, zal ik jullie voorgaan naar Galilea. (Marcus 14,28)

¹² Houtepen, A., *God, een open vraag. Theologische perspectieven in een cultuur van agnosme*, Zoetermeer 1997, 262.

In de vraag én het antwoord samen komt alles op scherp te staan. Niet alleen Petrus is geschrokken. Het lijkt wel of Jezus zelf schrikt wanneer Petrus het woord 'messias' uitspreekt. Realiseert de discipel zich wel wat de messiaanse plaatsbekleders uit het Oude Testament is overkomen?

De profeet Jesaja spreekt van de lijdende knecht van de Heer, een geroepene Gods, dat zeker, maar door mensen veracht, een mens die moest lijden omwille van de betekenis van het Godsrijk, een martelaar voor het geloof, ja een mens beschikbaar als een offerdier, een zinnebeeld van plaatsvervangend lijden voor het volk.¹³ Is Petrus dat allemaal vergeten? Denkt hij alleen aan de overwinning, aan de triomf over de vijanden van Israël? Ziet Petrus in het verlengde van de Godszoon, in de kerk een Godsvolk opdoemen in de geschiedenis dat alleen zal willen weten van Gods machtige arm, maar niet van Gods kwetsbaarheid omwille van liefde voor zijn schepping?

Ga terug achter mij, Satan! (die je bent)
Je denkt niet aan wat God wil,
maar alleen aan wat de mensen willen.¹⁴

Triomfalisme hoort de kerk van Christus vreemd te zijn. Maar wat hebben we ermee geworsteld, eeuwenlang, tot op de dag van vandaag! Wat vonden we het moeilijk te leren van de man die op een ezeltje de stad van vrede binnen reedt dat Gods overwinning juist het leren leven met kwetsbaarheid betekende. Staatsgodsdienst, kettervervolgingen kruistochten en godsdienstoorlogen en regelrechte betweterij waren het gevolg van het christelijk legitimeren van de macht. Maar wat is werkelijke 'macht'? Van God uit gezien en messiaans gesproken, is echte macht altijd inhoudelijk, geen gewelddadige dwingende macht, geen maximaal vermijden van lijden ten koste van de waarheid. Maar zo is ook succes en zelfs geluk niet gebouwd op persoonlijke ambitie en het vermijden van lijden. In het profetenboek Jesaja lezen we over de lijdende knecht van de Heer:

Na het lijden dat hij moest doorstaan,
zag hij het licht en werd met kennis verzadigd.¹⁵

Wie op locatie te Banyas (Caesarea Philippi), bij de heiligdommen van de god Pan bij de bronnen van de Jordaan in Noord-Israël de dialoog tussen Jezus en Petrus leest, kan bijna niet anders dan onder de indruk komen van die goede herder die de Mensenzoon was en is.¹⁶ De Christus, dat is de gezalftde Gods, die heeft geleden voor zijn schapen en die hen veilig leidt.
Amen.

Uitzending en zegen

Aan het eind van deze dienst mogen wij de zegen van een machtig God ontvangen, dat is geen zegen die onkwetsbaar maakt, integendeel. maar de kwetsbaarheid waarin wij delen is die van Christus, de messiaanse plaatsbekleder die ontvankelijk was voor gerechtigheid en vrede van het Koninkrijk Gods ook daaraan onvermijdelijk voor hemzelf lijden verbonden was.

De genade van onze Heer Jezus Christus,
de liefde van God,

¹³ Vgl. Johannes 11, 49-50 en Johannes 18,14.

¹⁴ Marcus, 8,33.

¹⁵ Jesaja 53,11.

¹⁶ Johannes 10.

de verbondenheid met de heilige Geest
is met jullie allemaal.

